

De kriminelle i lys av behovs-psykologien.

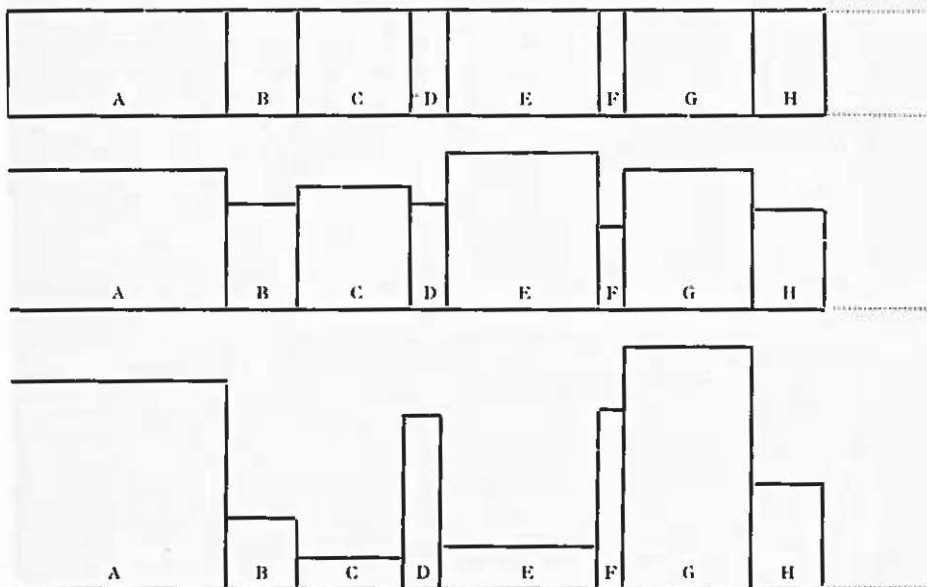
Av magister HENRY HAVIN, Jar.

Sakkyndige vet å fortelle at det finnes forbryteriske handlinger innenfor alle folkeslag og til alle tider. På forhånd er det da rimelig å anta at de aller fleste av disse kriminelle utslag må utgjøre *normale* varianter av menneskelig atferd. Med det vage ord „normal“ mener jeg her enhver sinnsstøpning og handlingsutfoldelse som ikke skyldes mentale sykdommer eller skadevirkninger. Forbrytelse definerer jeg som en personlig tilpasningssvikt av overskredet sosial farlighetsgrad. — Her i artikkelen vil jeg gjerne få drøfte hva denne normalitets-betraktning innebærer og hvilke konsekvenser den fører til.

Naturligvis må de motiver som virker bestemmende på handlingene vanligvis være overmåte sammensatte. Men motivasjonen er vel iallfall noenlunde strukturert (d. v. s. at den viser en indre sammenheng og rangordning når det gjelder de enkelte del-motiver). Innenfor denne struktur innbyr jeg leserne til å feste oppmerksomheten ved noen behovspsykologiske kjensgjerninger.

I en krets av kresne psykologer ville det idag være lite moderne å trekke fram behovene og deres spill. På en merkelig måte er ikke dette dybdepsykologisk nok. Men en trenger ikke ha særlig profetisk begavelse for å forutsi at behovene vil få stadig større aktualitet. Jeg spår at vi snart får en sterk bølge av interesse for området — enda intensere enn den som toppet seg omkring William McDougall for 20—30 år siden.

La oss så gå direkte til behovene og i første omgang minne om mektige biologiske krefter som. f. eks. næringstrangen, forråds-sikringen, forsvarsbehovet, kjønnsdriften, kontakttrangen og selvhedelsen. Det er grunn til å anta at styrken av hvert av disse behov — bortsett fra korrekturer som skyldes et eventuelt innbyrdes slektskap mellom dem — er porsjonert ut omtrent etter den vanlige fordelingskurve. Hos en bestemt person vil det si at et bestemt behov forefinnes i en bestemt styrkegrad innenfor variasjonsmuligheter fra meget sterkt, over middels, til meget svakt. Det betyr *også* at de forskjellige behov hos samme person vil vise innbyrdes avvik i „vanlig“ styrkegrad. Selv om forskjellighetene i styrke fra behovsområde til behovsområde hos en og samme person oftest er mindre enn variasjonen på ett bestemt behovsfelt fra én person til en annen, vil der hos ikke så få mennesker være ganske påtagelige forkastninger i intensitet innenfor vedkommendes eget „behovsspektrum“. I fagspråket vil man kort uttrykke det slik at intrapersonelle styrkenyanser iblant kan være på høyde med de interpersonelle.

Innenfor billedet av vanlig vellykket atferd vil behovskreftene tydeligvis være noenlunde harmonisk avstemt til hverandre. En grafisk utformning kan klarlegge forholdene. Øverste figur (1) antyder en rekke behov i deres forskjellige biologiske betydningsbredde eller vesentlighet innenfor enslags ideelt-harmonisk tilpasning. Neste figur (2) viser et mer „realistisk“ bilde av et vanlig menneskes behovskonstellasjon som bakgrunn for den habituelle tilpasning. Nederst (3) er behovsskjemaet betydelig endret når det gjelder den innbyrdes styrkefordeling. Så snart harmonien slik forrykkes, økes risikoen for atferdsmessig ensidighet og balansesvikt. I ekstreme tilfelle kan det bli svære forskyvninger i forhold til vanlig behovs-samspill. Eksempelvis er en svak kontakttrang sammen med en sterk aggressivitet på sett og vis predestinerende for egosentrisk hensynsløshet og brutalitet. Jeg kan ikke her komme nøyere inn på samspillet mellom behovskomponentene under vanlige vilkår. Interesserte henvises til mine bøker, særlig „Nye synsmåter i psykologien“ (Oslo 1948).

Det bør kanskje i parentes føyes til at miljøforhold i noen grad kan aksentuere visse behovsfelter, ja sammen med vanedannelser muligens bevirke en energi-forskyvning fra ett behov over til et annet, slik som rene mote-strømninger kan synes å eksemplifisere. Ofte er også bestemte behovsutfoldelser bare tilsynelatende og må bokføres som enslags tilfeldige og lite dyptgående symptomer på en halvveis overdekket men temmelig brennende renométrang. Badelivets halv- eller helnakenhet er vel mindre bestemt

av seksuell ekshibisjonisme enn av et mektig behov for å *hevde seg* — ved hjelp av denne sommerlige atferdsteknikk som naturligvis i og for seg gir kjønnsbetonet affektfrøyd hos noen hver. De psykologiske miljø-entusiaster ser ofte ikke de basale behov fordi hundre tilfeldige atferdsnyanser skjuler utsikten.

Et behov har suverene tilbøyeligheter. Det retningsbestemmer både tenkning og vurdering og etisk holdning og handlingskritikk. Behovet får rett fordi det *må ha* rett. Når en person handler etter påtrykk fra behovskravene, kjenner han at handlingen er berettiget — og handlingens rasjonale og ideologiske overbygning forteller om nødvendighet eller endog høyverdighet.

En slik fornemmelse av selvfølgelig berettigelse gjelder i *flertallet* av tilfelle den atferd som skyldes den oftest forekommende biologiske avstemthet i samspillet mellom behovskreftene. Det vanlige blir så til det naturlige og det sosialt aktverdige — og det opphøyes lett til det etisk anbefalelsesverdige og vellykkede. Sakens kjerne er *ikke* at behovsutslagene i og for seg er høyverdig hensiktsmessige og etisk laudable men at de under de gitte biologiske vilkår er de mest *vanlige*.

Når den „brave borger“ spiser, søker venner, skryter, elsker og utfolder sin nysgjerrighet, da har han stort sett følelsen av at han i sin atferd er veltilpasset. Denne kjensle av god tilpasning faller her etter mitt skjønn *tilfeldigvis* sammen med at behovskreftene er såkalt „hensiktsmessig“ avbalansert innbyrdes. (Med hensiktsmessighet menes da det som gjelder for et statistisk flertall i den aktuelle biologiske situasjon). Men en persons frimodige og tilfredse akseptering av sine behovsopplevelser og behovshandlinger er en selvfølgelighet for ham — og de har i hans bevissthet ingen nødvendig sammenheng med at behovsuttrykkene også er statistisk vanlige og dermed får offisielt skjær av hensiktsmessighet og anerkjennelsesverdighet.

Med dette anser jeg veien for noenlunde banet fram til å hevde at for den gjengse kriminelle person (av ikke-psykiatrisk preg) er hans behovskonstellasjon og hans egenartede handlingsreaksjoner (som vi andre kaller forbryteriske) helt selvfølgelige og dermed på sett og vis riktige og tilpassede. Denne hans overbevisning forstyrres bare i større eller mindre grad av den annerledesinnstilte flertallsopfatning i samfunnet; et flertall nemlig som formulerer straffelovens paragrafer, etikkens maksimer og de konvensjonelle vurderinger.

De såkalt „fødte“ forbrytere når det gjelder vinning, vold eller seksualatferd, er statistiske avvikere som i og for seg føler like stor rett som vi andre til å utfolde sin egenart og til å anse den for berettiget — i det minste i utfoldelsesøyeblikket. Dette er et kjernepunkt, og det åpner for betyngningsfulle perspektiver. De nevnte forbrytere har en subjektiv opplevelse omkring sin atferd

og dens motivasjon som ikke atskiller dem fra de „lovlydige“ borgeres. Derfor må konsekvensen tydeligvis være den at slike forbrytere bedømmes og behandles først og fremst som normale biologisk-psykologiske varianter med tilhørende „ikke-nødvendigvis-tilstedeværelse“ av skyldfølelse. Disse mennesker står prinsipielt i samme stilling som unntaksmennesker på den mer „beundringsverdige“ fløy innenfor den noksom omtalte statistiske fordeling. Det lar seg vel neppe skjule at kulturens stormenn og plussavvikere har utfoldet seg hovedsakelig utfra en usedvanlig „gunstig“ biologisk konstellasjon og styrkegrad av behovstendenser i sinnet.

Dette er altså sammen *psykologiske* betraktninger og vurderinger. Det kan selvfølgelig ikke være avgjørende for hvorledes sosialpolitikeren finner å måtte forholde seg til vedkommende minusavvikere på atferdsskalaen. Men psykologen bør iallfall vinne et visst gehør for sine synsmåter og sine appeller. Det burde etter mitt skjønn være et alment akseptert utgangspunkt i kriminologien at den ekte forbryter representerer en sosial atferdssvikt tross subjektiv frihet for skyldfølelse. Det rokker da ingenting ved saken at forbryteren senere kan kjenne anger og plages av selvbredelse. Det samme kan som kjent også de relativt veltilpassede fornemme. Kjernepunktet er at handlingen aksepteres i aksjonsøyeblikket *utfra behovspresset*. Forbrytelsen er i handlingsstunden opplevd som nødvendig og selvfølgelig. Men *det* er den ikke-kriminelle storeters matsluking også — eller den hissiges vredesutbrudd — eller den elskovsyges påtrengende tilnærmelser.

Forbryterisk blir atferdssvikten, som nevnt, idet den overskrider en *sosial farlighetsterskel*. Men en slik terskeloverskridelse er irrelevant for den psykologiske handlingsmotivasjon og for den subjektive akseptering. Dette kommer i et interessant relieff når man stanser opp ved slike atferdsmåter som samfunnet ikke på et gitt tidspunkt ennå har nådd fram til å forstå farligheten av. Hvis tyveri defineres som det å tilvende seg midler fra de sosiale fellesforråd i en utstrekning som er større enn vedkommendes arbeidsinnsats gir berettigelse for, da er to konsekvenser umiddelbart tydelige: at tyvsflokken straks ville få en kolossal forøkelse — og at der samtidig ikke ville innfinne seg noen særlig innrømmelse av tyvaktighet hos disse nye flokkmedlemmene.

For en kresnere og fremadskuende sosial betraktning er det vel ingen tvil om at farligheten er truende høy når det gjelder de mange som ikke har tilegnet seg en forsvarlig sosialøkonomisk forståelse i den nevnte retning. Straffelovsparagrafenes bestemmelser rammer idag nokså ensidig de personer som ikke evner å skjule sin farlighet for offentligheten — enten fordi de er plumpe i sin tilpasningssvikt, eller lite vettuge, eller så umiddelbare at de

begår de ordinære og uraffinerte forbrytelser som bare så altfor lett springer i øynene. Det er lett å bringe flere eksempler på ennå ikke tilstrekkelig erkjent farlighetsgrad når det gjelder en skjult men allikevel ekte forbryterisk atferd. Tenk på forskjellen mellom en *raskt* tildelt legemsfornærmelse eller voldshandling på den ene side og en *langtrukken* hensynsløs kroppslig og sjelelig mishandling av mann overfor kone, av tilårskomne barn mot en strevsømt mor, av strenge overordnede mot vergeløse undergivne, osv. Eller stans ved forskjellen mellom arbeidssky vagabondasje som selv det naiveste lensmannsøye kan oppdage og gripe inn overfor — mens velsituerte hustruer eller mislykkede kjøpmannssønner eller halvstuderte oppdagelsesreisende arrangerer rekreasjonsturer til syden eller lengre utenlandsopphold eller årvisse forskningsavstikkere som i realiteten alle er symptomhandlinger på basis av arbeidsulyst og migrasjonstrang. I det ene tilfelle kalles vedkommende en straffbar landstryker, i det annet en kosmopolitisk reiselivspersonlighet eller noe lignende. Den subjektive motivasjon i sistnevnte tilfelle er temmlig lik den som finnes i førstnevnte. Den føles nemlig begge steder like naturlig og selvfølgelig og hevet over skyldfølelse som hos den jevnt alminnelige og kronisk lovløydige herr Larsen eller fru Jensen.

For å summere opp vil jeg fremholde: All handling er sterkt behovsbestemt. Behovenes styrke og deres innbyrdes avstemthet varierer betydelig fra person til person. Begrepet veltilpasset får sitt vesentligste innhold fra den kjensgjerning at det her gjelder atferdstendenser hos et statistisk flertall. Behovspresset sørger for en subjektiv overbevisning om den egne handlings berettigelse. Dette siste gjelder *også* den atferd som samfunnet stempler som sosialt farlig. Konsekvensen er at det kriminelle individ — iallfall i handlingsøyeblikket — godkjenner sin egen atferd som naturlig og selvfølgelig. Den videre konsekvens må bli at samfunnet *bare* kan ha rett til å hindre *farligheten*, ikke til å underkjenne *motivasjonen*. Med andre ord: Den forbryter som ikke er syk på sinnet, han blir å rangere blant normale personer — med den tilleggsbestemmelse at hans atferd rammes av farlighetsstemplet. Men som normal person har han krav på å få godtatt at handlingen har en for ham selv berettiget subjektiv motivasjon.

— — —

I et avsluttende tillegg innbyr jeg de ærede lesere til en spesialanalyse av behovsspillet bak *arbeidsutfoldelse*. Ikke slik at jeg mener å ha isolert behovsmotivasjonen, nei jeg bare postulerer etpar vesentlige behovsfaktorer, som jeg straks skal nevne. Det viktigste for meg i denne sammenheng er å gjøre oppmerksom på visse interessante handlingsfluktuasjoner i og med forskyvninger på behovsplanet.

Utgangspunktet er for det første et behov for å sikre seg midler, ressurser, forråd; kall det et *eiendomsbehov* — og for det annet et *formingsbehov*. Hvis man for korthets skyld setter e istedenfor eiendom og f istedenfor forming, blir behovsformelen for arbeid ef. Når de to komponenter står i et såkalt „vellykket“ innbyrdes styrkeforhold til hverandre, da kjennes hos individet en vanlig grad av arbeidslyst eller arbeidsglede. Er f sterk [f] og e svak [e], fremkommer en mer uvanlig nyanse [ef] som har hovedvekten lagt på formingsinnsatsen og så å si neglisjerer sikringen av livsmidler. Hos personen selv er denne relativt „ubalanserte“ behovskombinasjon støttet av den naturligste subjektive selvfølghet, men fra en sosialøkonomisk eller familieforpliktelsesmessig synsvinkel er den noe skjebnesvanger — ja i mange tilfelle helt farlig. I praksis påtreffes ef-individet som det formingskonsentrerte menneske som er utsatt for å vanskjøtte de rent inntektsmessige sider av saken. Resultatet er at han får for dårlige lønnsinnkomster, bebreides av familie, ringeaktes i bygda, trenger understøttelse, kommer sosialt i miskreditt, osv. I neste omgang influeres han også selv av den sosiale vurdering rundt seg, men dette er for så vidt noe sekundært. Hovedsaken er at den subjektivt godkjente motivasjon sosialt sett tenderer til svikt, ja endog til overskridelse av en farlighetsgrense.

Betegnelsen *f* er, som De nok har gjettet, at karakteristikum for formingseksperter, det vi til daglig kaller *kunstneren*. Han har den velkjente vanskjebne at nettopp fordi han konsentrerer seg utfra sitt sterke og ensidige behov til kunstnerisk produktivitet, klarer han ofte ikke å få tilstrekkelig tyngde i lønningsposen — med tilhørende vanskeligheter av personlig og familiemessig art. Samfunnet har funnet seg oppfordret til særlig pengemessig støtte til kunstnerne (og til kunst-arenaer) — fordi det har erkjent kunstens berettigelse.

La oss så vende blikket i motsatt retning, hvor vi møter e i sterk porsjon [e] og f i svak tildeling [f], altså med helhetspreget e f. Når sikrings- eller eiendomsbehovet er meget markert mens formingstildrivet er svakt, da må resultatet bli at arbeidsprestasjonen blir temmelig visse. Det vil si at eiendomsbehovet er langt mer krevende enn arbeidsinnsatsen kan dekke. Konsekvensen blir da meget nærliggende, den heter rett ut sagt *tyveri* — tyveri i den tidligere nevnte betydning: å tilvende seg eksistensmidler fra samfunnsforrådet i en utstrekning som ikke står i samsvar med arbeidsytelsen.

Som hos kunstneren — slik hos tyven: Begge kjenner en subjektiv sanksjonering av motivasjonen. Begge har krav på å innordnes under normalitets-feltet — riktignok på dets smalere flanker. Begge har sine anerkjennelsesproblemer, den ene (kunstneren) fordi en dorsk majoritet har vanskeligheter med å godta

denne eiendommelige spesialist som ikke faller inn under vane-messig syn på arbeid og yrke, den annen (tyven) fordi flertallet hyller en oppfatning som gjør hans atferd utlæg eller iallfall ikke akseptabel under de aktuelle forhold i samfunnet.

Merk Dem at et gjennomført absolutt kommunistisk system ville dempe tyveri ned til etslags sosialt rudiment og gjøre tyven til en antropologisk sjeldenhet. En annen kjønnslivs-kodeks enn den kristelig-vesterslandske ville sette f. eks. den såkalte prostitusjon i en rangklasse forskjellig fra dagens norske. Voldsmannen kunne gjerne ha lov å undre seg over at staten hyller hans egne handlingsprinsipper men forkaster dem når det spørres om de enkelte statsborgere.

— — —

Så bryter vi av og forsøker en kort konklusjon:

Forbryteren — i den utstrekning han psykiatrisk sett er frisk eller uskadd på sinnet — skiller seg fra vanlige personer bare utfra et sosialt farlighetssynspunkt men derimot ikke når det gjelder behovsmotivasjonens subjektive godkjennelse. Ethvert samfunn må selvsagt finne sosialpolitiske midler til å motvirke farligheten, men den subjektive sanksjon av handlingen må like selvsagt gis aktelse fordi den som normal psykologisk foreteelse står på linje med den ordinære flertallsfornemmelse i dette stykket.

Psykologen kan derfor ikke slutte seg til psykiateren som vil humanisere strafferettspleien utfra et medisinsk eller blandet medisinsk-sosiologisk *sykdomsbegrep* hvor kriminell handlingssvikt går inn som beklagelig symptom. Psykologen vil riktignok kraftig støtte humaniseringsbestrebelsene men på de premisser at forbryteren betraktes som en normal variant i persongalleriet. Samfunnet eller domstolen må akseptere motivasjonens naturlighet utfra de gitte forutsetninger hos „angjeldende“ — og så med hensynsfullhet og tilstrekkelig fasthet finne midler mot farligheten.

Henry Havin.